

Коломієць Л.І.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Назаренко Ю.В.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ПСИХОЛОГІЧНІ КОРЕЛЯТИ ОСОБИСТІСНОЇ АВТОНОМІЇ ЮНАЦТВА

Статтю присвячено представленню теоретико-емпіричних узагальнень щодо вивчення проблеми психологічних корелятів особистісної автономії юнацтва. Проаналізовано наукові погляди сучасних учених на окреслення сутності особистісної автономії осіб юнацького віку, її індивідуально-психологічних чинників й вікових особливостей.

З'ясовано, що особистісна автономія характеризує міру усвідомленої, вмотивованої, регульованої здатності осіб юнацького віку діяти ініціативно, незалежно, відповідально з урахуванням суб'єктивно значущих критеріїв, відчуваючи особистісну свободу, підтримуючи власну автентичність й орієнтуючись на самоздійснення в життєвій перспективі.

Пояснено, що саме у юнацькому віці процеси, пов'язані з розвитком особистісної автономії, набувають особливого значення для формування цілісного й усвідомленого образу «Я», що зумовлюється активізацією рефлексії, потребами особистісного і професійного самовизначення, розширенням меж власної компетентності, побудовою життєвих планів і визначенням життєвих перспектив.

У процесі теоретичного аналізу публікацій українських учених встановлено, що в якості індивідуально-психологічних чинників особистісної автономії осіб юнацького віку варто розглядати, зокрема, життєстійкість, психологічне благополуччя, відчуття особистісної свободи, довіру до себе, самоефективність, рефлексію та ін.

Констатовано переважання середнього рівня особистісної автономії та її індивідуально-психологічних чинників в осіб юнацького віку. Завдяки кореляційному аналізу підтверджено гіпотезу про наявність статистично значущого прямого зв'язку між особистісною автономією та її видами (поведінкова, емоційна, функціональна) й життєстійкістю, психологічним благополуччям та їх складовими, а також довірою до себе й переживанням особистісної свободи.

Звернено увагу на необхідності подальшого вивчення взаємозв'язку особистісної автономії юнацтва з іншими чинниками, зокрема, соціальними.

Ключові слова: особистісна автономія, юнацтво, індивідуально-психологічні чинники, життєстійкість, психологічне благополуччя, довіра до себе, особистісна свобода.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Умови сучасної нестабільності, активний вплив стрес-факторів нині можуть негативним чином позначатися на життєдіяльності особистості, її можливостях підтримувати високий рівень власної незалежності, самостійності й переконаності у своїй самоефективності для проектування власної життєвої історії, самоактуалізації й самореалізації у різних сферах життя. Збереження власної автентичності, цілісності й недоторканності «Я» під час долаття труднощів, перешкод, викликів, попри інтенсивні середовищні впливи є важливим завданням і викликом для кожної особистості, що забезпечує її внутрішню свободу, спонукає до саморозвитку й самовдосконалення.

Вивчення особистісної автономії юнацтва, включеного в активні процеси особистісного й професійного самовизначення, усвідомлення свого «Я» й власної ідентичності, намагання будувати плани на майбутнє, від адекватності й досяжності яких залежатимуть життєвий успіх і ствердження особистого потенціалу для нових досягнень, є актуальним науково-практичним завданням. Особистісна автономія дозволяє описати юнаків і дівчат з позицій досягнення й утримання власної індивідуальності, автентичності, Его-ідентичності, довіри до себе й самостійності в різних умовах життєдіяльності. Особистісна автономія дозволяє юнакам і дівчатам підтримувати достатній рівень психологічної безпеки, психічного здоров'я, соціального благополуччя

й адаптації до нестабільних умов, тримаючи паритет «Я» – «не Я», розуміючи межі власної відповідальності й приймаючи зобов'язання як суб'єкта діяльності, міжособистісних стосунків і соціальної взаємодії. Це вказує на те, що проблема особистісної автономії й індивідуально-психологічних чинників, що її підсилюють, щодо осіб юнацького віку є доволі актуальною й потребує спеціального наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі складові проблеми особистісної автономії юнацтва стали предметом вивчення вітчизняних і зарубіжних учених. У таких публікаціях здійснено спроби наукового визначення сутності особистісної автономії та семантично близьких понять (О. Главінська, І. Корчікова, В. Коширець, Р. Хавула, Г. Чайка, М. Noom та ін.); виявлення й пояснення впливу особистісної автономії на можливості життєвого самоздійснення, творчості й духовності суб'єкта (Н. Артюхіна, А. Большакова, М. Боришевський, Ж. Вірна, С. Максименко, М. Папуча, Л. Сердюк, Т. Титаренко та ін.); розкриття особливостей становлення особистісної автономії та її окремих чинників у юнацькому віці (А. Буханець, М. Бурдукало, І. Гаврилюк, О. Грабовська, О. Гріньова, Є. Єрмолаєва, І. Корчікова, С. Кузікова, Р. Хавула та ін.).

Водночас, попри наявність авторських публікацій учених, дослідження психологічних корелятив особистісної автономії юнацтва у системному вимірі є, на нашу думку, актуальним нині й дозволить розкрити цю проблему з точки зору збереження ресурсності, автентичності, самостійності й функціональної спроможності молодого покоління. Таким чином, **метою статті** є узагальнення результатів теоретико-емпіричного аналізу проблеми індивідуально-психологічних чинників особистісної автономії юнацтва.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Теоретичне вивчення наукових джерел українських учених, у яких розкривається психологічний зміст поняття «особистісна автономія» показує, що це поняття використовується для позначення здатностей, можливостей, прагнень особистості орієнтуватися на власні іманентні закони розвитку, на свою незалежність, на внутрішні потреби й детермінанти активності. Зокрема, як зазначає Г. Чайка, поняття «автономія» (незалежність, самостійність або прагнення до самостійності) з'явилося в науковому обігу завдяки Ж. Піаже поруч із іншим, протилежним за змістом – «гетерономія» (несамостійність, залежність) [5, с. 294].

У публікації Г. Чайки при аналізі сутності поняття «особистісна автономія» згадується співвіднесення його психологічного змісту з такими чинниками: механізмами саморегуляції особистістю своєї поведінки згідно з особистими критеріями й інтеріоризованими зовнішніми нормами; здатностями самодетермінації, тобто усвідомленого вибору власного способу дій з урахуванням внутрішніх потреб й зовнішніх умов; усвідомленою спрямованістю особистості на досягнення позитивної динаміки в розвитку, на самоактуалізацію й самореалізацію [6].

У науковому доробку І. Корчікової особистісна автономія тлумачиться як характеристика особистості, що проявляється у її здатності до самостійності, незалежності від впливів оточення при визначенні своєї життєвої позиції, поведінки, у здійсненні свідомих виборів під час проектування власного майбутнього на основі рефлексії своїх потреб, мотивів і цінностей [3, с. 9]. І. Корчікова вважає, що особистісна автономія юнацтва покладається на внутрішню свободу, самоефективність, психологічне благополуччя особистості, її потребу в афіліації, рефлексію потреб і прагнень [3, с. 6].

С. Корчікова вказує на те, що саме у юнацькому віці автономія набуває особливого значення, оскільки відбувається трансформація усього способу життя – перехід від дитячого способу мислення і дій до дорослого – автономного, а також переплітаються два ключові новоутворення – становлення автономності й особистісне та професійне самовизначення. Дослідниця наполягає на тому, що особистісна автономія співвідноситься з такими ключовими ознаками: дії у злагоді з власним «Я»; відчуття особистої свободи; співпадіння бажань жити і діяти певним чином із реальними можливостями; наявність справжнього інтересу до свого життя й відчуття включеності в цей процес життя; справжнє й усвідомлене розуміння свого «Я», переживання автентичності «Я». І. Корчікова наголошує на тому, що протилежними поняттями до «автономії» й «автентичності» особистісного буття є поняття «контроль» і «відчуження».

У науковому дослідженні І. Корчікової узагальнені підходи до визначення особистісної автономії юнацтва й зарубіжних учених, зокрема, як: одна з своєрідних особливостей автономного (незалежного) стилю життя (Дж. Дуоркін); сукупність навичок-здатностей до самоаналізу й вольових дій (Д. Майерс); самоефективність (А. Бандура); уміння адаптуватися до змін, залишаючись

собою, не втрачаючи «Я» (Б. Шварц); поведінкова незалежність (Г. Олпорт); переконання у своїй незалежності (Дж. Тейлор); ціннісна орієнтація (Р. Мей); внутрішній локус каузальності в складі мотивації особистості (Е. Десі, Р. Раян) [3, с. 3–4].

Український учений Р. Хавула особистісну автономію розглядає як сформовану на основі попереднього досвіду молоді здатність незалежно (самостійно, автономно) розуміти свою позицію, здійснювати свідомі життєві вибори покладаючись на особистісну рефлексію (потреб, мотивів, цінностей, екзистенційних смислів), визначати стратегію своєї діяльності й поведінки, що впливає на побудову власної життєвої перспективи [4, с. 315]. Відповідно, високий рівень розвитку особистісної автономії пов'язаний із мірою усвідомленості й подієвої насиченості життєвого плану юнацтва, диференційованістю їхніх життєвих завдань для конкретних періодів майбутнього життя, наповненістю життєвих цілей, які кожна молода людина для себе вважає важливими.

Р. Хавула запропонував також власне бачення складових (механізмів) особистісної автономії юнацтва, до яких відніс рефлексію, особистісну продуктивність й самоефективність, автентичність і самоприйняття, спрямованість на особистісне зростання й афіліацію [4, с. 318]. Зокрема, рефлексія, як зауважує Р. Хавула, посідає одне з важливих місць щодо формування уявлень юнаків і дівчат про себе, потенціал свого «Я», свої можливості, сильні й слабкі сторони, а також дозволяє змоделювати уявлення про навколишню дійсність. Прагнення до автентичності й індивідуалізації досить характерні для юнацького періоду, оскільки саме стан ідентичності позначається на унікальності життєвого плану юнаків і дівчат, покладається на постановку реальних життєвих завдань і цілей, чіткі уявлення про способи й шляхи їх досягнення для забезпечення безперервності власного «Я» і сприймання часу свого життя як системного й інтегрованого.

Особистісна продуктивність і самоефективність, як здатності особистості успішно розв'язувати різні життєві завдання (пізнавальні, професійні, соціальні тощо), покладаються на творчість, креативність як у процесі усвідомлення власної особистості, так і у процесі здійснення діяльності. Саме у юнацькому віці стає можливим осмислення власної особистості й розуміння своєї самоефективності, тому й доречно розглядати самоефективність як чинник особистісної автономії юнацтва. І автономія, і впевненість у власній самоефективності дозволяють юнакам і дівчатам

там почуватися суб'єктами життя, що володіють достатнім потенціалом для досягнення життєвих цілей.

Прагнення до афіліації й орієнтованість на особистісне зростання означають чітке розуміння, усвідомлення й використання особистістю своїх дій, ресурсів, засобів соціальної взаємодії, які спрямовуються на досягнення мети саморозвитку, що в юнацькому віці є досить важливим орієнтиром побудови життєвих перспектив. Р. Хавула зазначає, що для юнацтва саморозвиток є одним із усвідомлених завдань внаслідок соціальної інтеграції й завершення процесів первинної професіоналізації, а також необхідності побудови цілісної «Я-концепції» [4, с. 320].

У свою чергу, М. Бурдукало пропонує автономізацію особистості в юнацькому віці віднести до одного з ключових новоутворень, що з'являється внаслідок соціалізації [1, с. 114]. Автономізація полягає в здатності юнаків і дівчат усвідомити неповторність, унікальність й цінність власної особистості, максимально вдаватися до саморозвитку, бути готовими брати відповідальність на себе, за свої стосунки й свою поведінку. М. Бурдукало вважає, що кожному юнакові й дівчині притаманний індивідуальний профіль автономізації, в якому співвідносяться елементи єдиної системи: ціннісні, емоційні, поведінкові, психологічні. М. Бурдукало виділяє також кілька важливих ознак юнацького віку, що пов'язані з набуттям статусу автономності, зокрема такі: активний розвиток самосвідомості, відкриття власного «Я», пізнання себе й розуміння ставлення до себе; розвиток рефлексії й усвідомлення та прийняття власної індивідуальності; поява можливостей занурюватися у свій внутрішній світ, у власні переживання й емоційні стани; присутність намагання будувати плани на майбутнє, свій життєвий шлях, що пов'язане з усвідомленням власних бажань, потреб, прагнень, цілей, соціальних ролей і свого місця у світі дорослих; потужний інтелектуальний розвиток, розширення сфери компетентності, зокрема й завдяки професійно орієнтованим знанням, вмінням і навичкам тощо.

Проведений теоретичний аналіз дає можливість уважати, що особистісна автономія характеризує міру усвідомленої й умотивованої здатності юнацтва діяти незалежно, самостійно, вільно, з власної ініціативи як на рівні ухвалення рішень, так і на етапі їх реалізації в різних сферах життєдіяльності з урахуванням стійких суб'єктивно значущих критеріїв – цінностей, мотивів, переконань, бажань, екзистенційних сенсів й доступними

засобами. Особистісна автономія супроводжується досягненням стану ідентичності, довірою до себе, особистою відповідальністю, адаптованістю, переживанням психологічного благополуччя. Сформованість особистісної автономії вказує на досягнення юнаками й дівчатами цілісності «Я-образу» (на рівні когнітивної оцінки, емоційного самоаналізу й поведінкової регуляції), єдності й узгодженості «Я-концепції», впевненість у своїх силах і можливостях, довіру до себе й довіру до інших, що, в свою чергу, засвідчує стан психологічного здоров'я й відчуття психологічної безпеки [2].

Зроблені теоретичні узагальнення були покладені в основу емпіричного дослідження психологічних корелятивів особистісної автономії юнацтва. Було використано такі інструменти діагностики: «Опитувальник особистісної автономії» (М. Нум), «Тест життєстійкості» (С. Мадді), «Шкалу психологічного благополуччя» (К. Ріфф), «Методику вивчення довіри до себе» (Н. Астаніна), опитувальник «Я і світ» (В. Чернобровкіна). Математично-статистична обробка даних здійснювалася з використанням програми SPSS v.21.0. У форматі нашого наукового інтересу в якості індивідуально-психологічних чинників особистісної автономії юнацтва досліджувалися життєстійкість, психологічне благополуччя, довіра до себе й особистісна свобода. Вибірку дослідження склали 80 осіб – представників студентської молоді закладів вищої освіти (середній вік – 19 р. 11 міс.).

У результаті проведеної діагностики було виявлено, що в юнаків і дівчат переважає середній рівень особистісної автономії (41%) з більше вираженими ознаками емоційної автономії, у порівнянні з рівнем прояву поведінкової й функціональної, що засвідчує наявність деяких сумнівів,

обмежень щодо власних можливостей. Із зниженням рівня особистісної автономії простежується підвищення необхідності юнацтва поновлювати власні ресурси й можливості адаптації, відстоювати межі свого психологічного простору й індивідуальні амбіції, що відповідають внутрішнім потребам. За дослідженими індивідуально-психологічними чинниками особистісної автономії юнацтва було встановлено переважання середнього рівня життєстійкості (65%), психологічного благополуччя (53%), довіри до себе (55%) й відчуття особистісної свободи (51%), що свідчить про динамічність формування цих якостей, специфічні вікові особливості.

Узагальнення результатів кореляційного аналізу (критерій r_{xy} Пірсона) дозволило зробити висновки щодо психологічних корелятивів особистісної автономії юнацтва:

1) зростання рівня особистісної автономії пов'язане з покращенням здатності юнацтва проявляти достатній рівень життєстійкості під час подолання складних життєвих обставин, відчувати себе включеними в життя, ефективно розв'язувати різні ситуації, контролювати власну життєдіяльність, покладаючись на себе, свій потенціал (рис. 1);

2) переживання психологічного благополуччя підсилює відчуття власної автономії юнацтва (і навпаки); зростає спроможність успішно опановувати життєві реалії, тримати рівновагу, управляти середовищем; присутня стабільність «Я», позитивне самоставлення й зорієнтованість на особистісне зростання; наявні власні цілі й погляди на життя, які дозволяють підтримувати позитивні стосунки з оточенням (рис. 2);

3) особистісна автономія юнацтва зростає з підвищенням рівня довіри до себе; віра в себе, впевненість у істинності своїх думок, намірів,

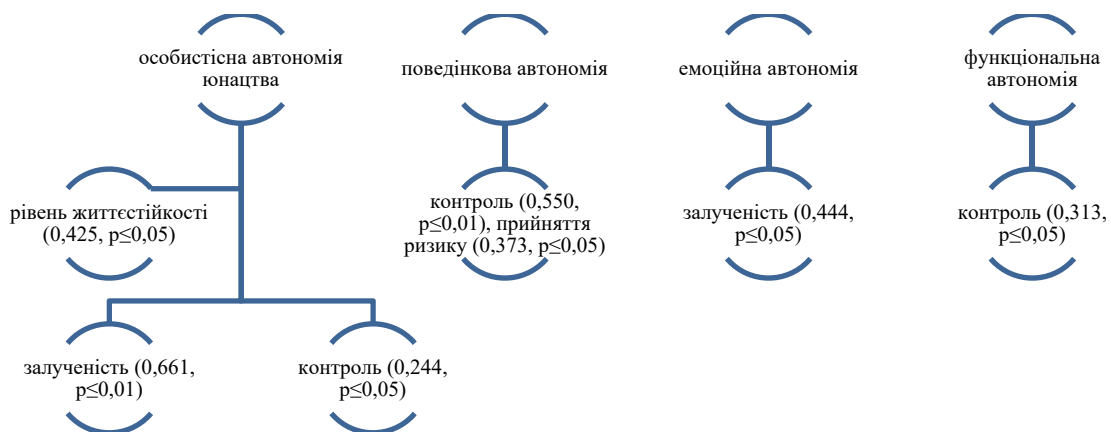

Рис. 1. Кореляційні плеяди «особистісна автономія – життєстійкість»

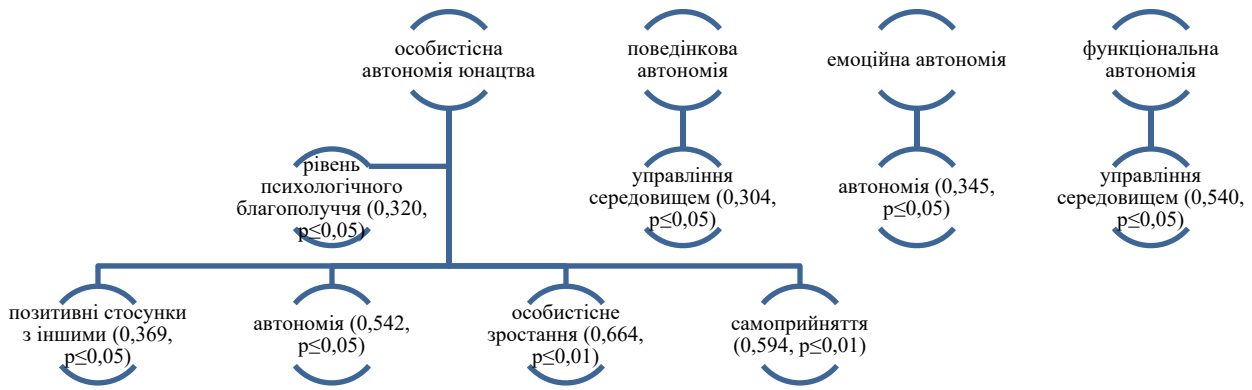

Рис. 2. Кореляційні плеяди «особистісна автономія – психологічне благополуччя»

потреб, їх відповідності справжньому «Я» підсилює незалежність і самостійність; ідентичність і внутрішня зосередженість допомагають особам юнацького віку ухвалювати правильні для себе рішення, а в процесі їх виконання юнаки і дівчата ще більше впевнюються, що такий досвід їм виявився досить корисним, покращує їхній потенціал, дає можливість рухатися вперед (рис. 3);

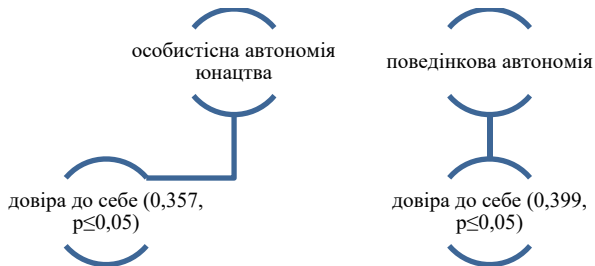

Рис. 3. Кореляційні плеяди «особистісна автономія – довіра до себе»

4) переживання особистісної свободи сприяє підвищенню рівня особистісної автономії юнацтва; юнаки і дівчата з вираженим відчуттям особистісної свободи оптимістичні, орієнтовані на духовні цінності, усвідомлюють межі власної відповідальності, незалежні в стосунках і здатні успішно захищати свій психологічний простір, готові більше працювати для самоздійснення й досягнення загального блага (рис. 4).

Отже, з одержаних даних кореляційного аналізу можна зробити висновок, що особистісна автономія юнацтва та її види (поведінкова, функціональна, емоційна) підсилюються життєстійкістю, психологічним благополуччям, довірою до себе й відчуттям особистісної свободи та їх складовими.

Висновки із дослідження і далі перспективи в цьому напрямку. Проблема особистісної автономії є актуальною для юнацтва, що пов'язане з віковими особливостями й завданнями. Особистісна автономія характеризує юнаків і дівчат

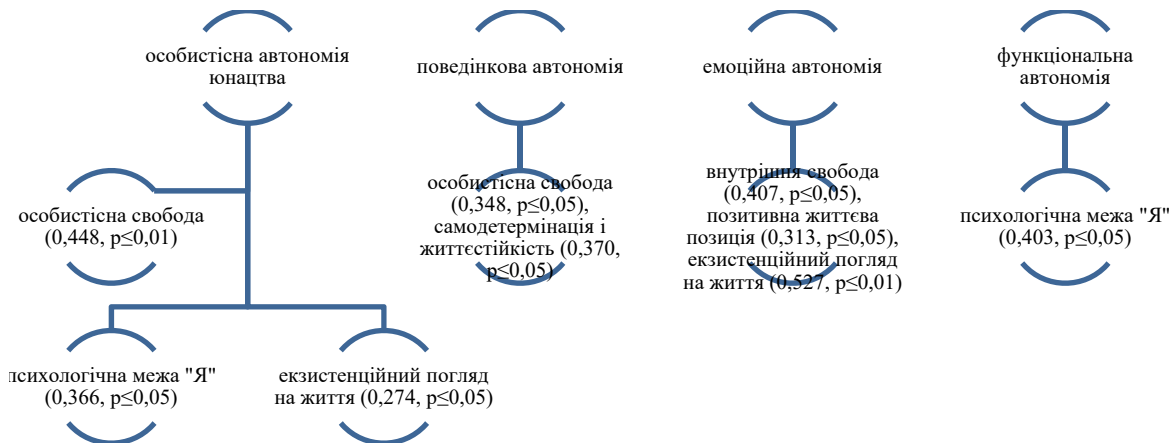

Рис. 4. Кореляційні плеяди «особистісна автономія – особистісна свобода»

з точки зору дотримання й збереження автентичності й незалежності їхніх поглядів, цінностей, переконань, спрямування на форматування «власного» простору життя із збереженням цілісності образу «Я», на основі співвіднесення Его-ідентичності й вимог соціальної спільноти.

Особистісна автономія юнацтва підсилюється спроможністю юнаків і дівчат ефективно діяти в нетипових ситуаціях власної життєдіяльності, почувачись здатними контролювати власне життя, відчуваючи себе в центрі подій, підтримуючи ефективну комунікацію з оточенням. Особистісна автономія взаємопов'язана з переживанням стану психологічного благополуччя і, навпаки, стан психологічного благополуччя ще більше

стверджує юнаків і дівчат у можливостях брати на себе відповідальність, проявляти ініціативу, самостійність і незалежність. Відчуття довіри до себе, до власного внутрішнього «Я» підвищують переживання особистісної свободи, сенсу екзистенції «Я», міри позитивності соціальних взаємин, до яких юнаки і дівчата включені.

Проведене дослідження не вичерпує всі аспекти проблеми особистісної автономії юнацтва. Доречним на перспективу, на нашу думку, є вивчення мотиваційних і ціннісних аспектів особистісної автономії, її взаємозв'язку з самоефективністю, саморегуляцією, рефлексією та іншими якостями, впливу на особистісну автономію юнаків і дівчат соціальних чинників тощо.

Список літератури:

1. Бурдукало М. М. Автономізація особистості як новоутворення юнацького віку. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2013. Вип. 18. С. 112–119. [Електронний ресурс]. Режим доступу : URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2013_18_16
2. Коломієць Л. І., Кожедуб Т. С., Гук К. В. Теоретико-методологічні засади емпіричного дослідження довіри до себе. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. 2020. № 88. Грудень. С. 277–282. [Електронний ресурс]. Режим доступу : URL : <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/64>
3. Корчікова І. В. Особистісна автономія як чинник визначення життєвої перспективи в юнацькому віці : автор. дис. ... канд. псих. наук : спец. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / І. В. Корчікова ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. К., 2014. 24 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу : URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5177/Korchikova.pdf?sequence=1>
4. Хавула Р. Роль особистісної автономії у побудові життєвої перспективи в юнацькому віці. *Проблеми гуманітарних наук. Серія : Психологія*. 2015. № 35. С. 313–323. [Електронний ресурс]. Режим доступу : URL : <http://phsps.dspu.edu.ua/article/view/158989>
5. Чайка Г. В. Автономія як складова психологічного благополуччя в сучасних дослідженнях. *Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. 7. Психологія обдарованості*. 2017. № 13. С. 294–304. [Електронний ресурс]. Режим доступу : URL : <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v6/i13/34.pdf>
6. Chaika G. Psychological characteristics influencing personal autonomy as a factor of psychological well-being. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*. 2020. № 6(1). P. 18–28. [Електронний ресурс]. URL : <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.1.2>
7. Noom M. J. Adolescent Autonomy : Characteristics and Correlates. Delft: Eburon, 1999. 151 p.

Kolomiets L.I., Nazarenko Yu.V. PSYCHOLOGICAL CORRELATIONS OF PERSONAL AUTONOMY OF YOUTH

The article is devoted to the presentation of theoretical and empirical generalizations regarding the study of the problem of psychological correlates of personal autonomy of youth. The scientific views of modern scientists on delineating the essence of personal autonomy of youth, its individual psychological factors and age characteristics are analyzed.

It was found that personal autonomy characterizes the degree of conscious, motivated, regulated ability of youth to act proactively, independently, responsibly, taking into account subjectively significant criteria, feeling personal freedom, maintaining one's own authenticity and focusing on self-realization in the life perspective.

It was explained that in the youth age the processes related to the development of personal autonomy acquire special importance for the formation of a complete and conscious image of the "I", which is caused by the activation of reflection, the needs of personal and professional self-determination, the expansion of the limits of one's own competence, the construction of life plans and determination of life prospects.

In the process of theoretical analysis of publications by Ukrainian scientists', it was established that resilience, psychological well-being, a sense of personal freedom, self-confidence, self-efficacy, reflection are the individual and psychological factors of personal autonomy of young.

The predominance of the average level of personal autonomy and its individual and psychological factors of young were established. Thanks to the correlation analysis, the hypothesis about the presence of a significant direct connection between personal autonomy and its types (behavioral, emotional, functional) and vitality, psychological well-being, self-confidence and personal freedom was confirmed.

Attention was paid to the necessity of further study of the relationship of personal autonomy of youth and other factors, in particular, social factors.

Key words: *personal autonomy, youth, individual and psychological factors, vitality, psychological well-being, self-confidence, personal freedom.*